

Harmonie

NOVÝ POHLED
NA NÁŠ SVĚT

*Ten život náš, jsa vzdálen hluku
světa, nalézá zde jazyk v stromech,
knihy v bystřinách, ve skalách nauku
a dobro ve všem.*

WILLIAM SHAKESPEARE

Toto je výzva k revoluci. Planeta Země je ohrožená. S tím, co všechno po ní chceme, si už nedokáže poradit. Ztrácí svoji rovnováhu a můžeme za to my, lidé.

„Revoluce“ je silné slovo, ale já jej zde používám záměrně. Všechny ty environmentální a společenské problémy, které se dnes hrozivě rýsují na obzoru, nikdy nevyřešíme, pokud se nezačneme chovat jinak. Jestli našim dětem a vnoučatům chceme předat takový svět, ve kterém by mohly šťastně žít, musíme bez zbytečného otálení spustit jakousi „Revoluci udržitelnosti“. To, co chceme, změnit způsob chování ve světě i uvažování o něm, se neobejde bez mnoha dramatických kroků. Jsem však přesvědčen, že učinit všechny tyto potřebné kroky je v našich silách. Stačí jen pochopit, že řešení jsou na dosah.

Planeta Země dnes bije na poplach, a proto se už nemůžeme donekonečna vykrucovat. Nevršíme jednu nepřesvědčivou výmluvu za druhou ve snaze ospravedlnit, proč se nechováme ekologicky šetrněji. Ve skutečnosti to chce jen jediné: uvažovat opět o přírodě jako o něčem, co je středobodem všeho. To je však pouze začátek, musíme jít ještě mnohem dál. „Správné kroky“ se neobejdou bez „správného uvažování“. V této prosté pravdě spočívá hlubší smysl této knihy.

Už více než třicet let se snažím hledat nejlepší možná řešení celé řady hluboce zakořeněných problémů, jimž v současnosti čelíme. Pokoušel jsem se o to například tak, že jsem názorně předváděl zásady skutečně udržitelného zemědělství a ekologicky hospodařil. Snažil jsem se také upozorňovat na principy udržitelného územního plánování, jež mohou zvýšit společenskou a environmentální hodnotu měst a jejich panoramat. Měli bychom se snažit stavět rozmanitě, plánovat města především s ohledem na člověka (chodce), respektovat genia loci a charakter místa a využívat ekologické stavební postupy a technologie. Řadu let jsem se snažil, aby soukromý a veřejný sektor a sektor nevládních organizací (NGO) efektivně spolupracovaly. Nikoliv jen kvůli řešení závažných

PŘEDCHOZÍ DVOUSTRANA: *Pohled na planetu Zemi z paluby Apolla 8 během jeho pobytu na oběžné dráze Měsíce 24. prosince 1968. Pokud je nám známo, Země je jediným místem ve vesmíru, jež poskytuje útočiště nějaké formě života. Tomuto snímku se přičítá zásluha na podnícení moderního ekologického hnutí.*

VLEVO: *„Zatímco se systémy udržující život naší planety začínají hroutit a samotné přežití lidského druhu se ocitá na vážkách, mějme na paměti, že se naše děti a vnoučata nebudou ptát, co naše generace řekla, ale co udělala. Dejme jim tedy odpověď, na kterou můžeme být hrdí.“ Hlavní myšlenka mého projevu ke světovým státníkům na Konferenci OSN o změně klimatu v Kodani 15. prosince 2009.*

Zemědělská metoda kácení a vypalování, běžně používaná na místech jako Jižní Sumatra v Indonésii. Odstraňování stromů v panenských deštných pralesích vypalováním má každoročně na svědomí 17% člověkem způsobených emisí oxidu uhličitého.

hrozeb představovaných klimatickou změnou, ale také kvůli vzniku významných iniciativ pokoušejících se o záchranu zbytků světových deštných pralesů a dalších důležitých přírodních ekosystémů na pokraji kolapsu, jako jsou oceány a mokřady. Pětadvacet let jsem rovněž podporoval společensky a ekologicky zodpovědné firmy, propagoval vyváženější přístup k některým oblastem medicíny a zdravotní péče, pokročilejší způsoby vzdělávání našich dětí a šetrnější „celostní“ přístup k vědě a technologiím. Problém spočívá v tom, že jsem ve všech těchto oblastech zpochybňoval ortodoxní, obecně vžitá názory a konvenční způsoby uvažování, jež do značné míry vycházejí z šedesátých let (ale jejich kořeny sahají o více než dvě století do minulosti).

Zřejmě jsem neměl být příliš překvapený, že tolik lidí mým snahám neporozumělo. Mnoho z nich si zjevně myslelo – nebo to někde slyšeli –, že jen chaoticky přeskakují od jednoho tématu k druhému: v jednu chvíli vykládám o architektuře a za minutu jsem rovnýma nohama v zemědělství, dopoledne trávím zachraňováním deštného pralesa a odpoledne si odskočím pomáhat nějakým mladým lidem rozjet nový podnik.

Ve skutečnosti jsem se však jen snažil názorně předvést, že všechna tato témata jsou hluboce propojena a že současným problémům porozumíme jen tehdy, budeme-li mít stále na zřeteli všechny souvislosti. Nejde totiž zdaleka pouze o způsob, jak se chováme ke světu kolem nás, ale také o to, jak vnímáme sami sebe a svou roli v tomto světě.

Při všem, co jsem dělal, jsem jasně hlásal, že základní problémy jsou všude stejné: v průběhu času jsme se postupně vzdálili důležitým základním principům vytvářejícím stav rovnováhy, který je pro zdravý přírodního světa stejně jako pro lidskou společnost nepostradatelný. Tento aktivní, živoucí, ale současně vyvážený stav nazýváme „harmonii“ a úkolem této knihy je vysvětlit, jak vlastně funguje.

Také bych se s vámi rád podělil o to, na co jsem v uplynulých třiceti nebo čtyřiceti letech svého života přišel, co jsem vyzoroval a pochopil. Chci vám ukázat, co jsem sám získal a dokázal studiem základních principů harmonie. Chci se zabývat tím, jak tyto principy v přírodě fungují a jak – pokud je přehlídíme či ignorujeme – začínají křehké životní systémy planety Země kolísat, až se nakonec mohou zcela zhroutit. V některých případech balancují na pokraji katastrofy již nyní.

Právě proto se na počátku našeho putování podívejme na to, co zhruba dvě a půl století intenzivní industrializace provedla s naší životadárnou Zemí. Všichni doufáme, že se nám podaří problémy vyřešit, a proto bych v závěru tohoto putování rád představil několik nápadů, které k tomu snad povedou. Řešení každého jednotlivého problému je však nutné chápat v kontextu: z vlastní zkušenosti vím, že jakmile se jakýkoliv problém neřeší principiálně, dlouhodobě to k ničemu nevede, vlastně se to dokonce ještě zhorší. Proto chci zasadit naši současnou situaci do patřičného historického kontextu. Musíme si uvědomit, že bloudíme, ale potřebujeme také pochopit, proč jsme se tou špatnou cestou vůbec vydali.

Je ohromující, že se chováme pořád stejně. Kdybychom na procházce v lese zabloudili a ocitli se na bludné stezce, tím nejhorším, co bychom mohli udělat, by bylo prodírat se dál, místo abychom se po vlastních stopách vrátili tam, kde jsme sešli z cesty, a chytili zase správný vítr. Proto pokládám za nesmírně důležité nabídnout něco víc než popsat, co se právě teď děje, a vyjmenovat proč. Samozřejmě si přeji, aby svět přestal zavírat oči před skutečností,

že se řítíme velmi nebezpečným směrem, skutečně zásadním úkolem ovšem je vystopovat, jak tato situace vůbec nastala, jinak si to lepší cestou nenamíříme ani v budoucnu.

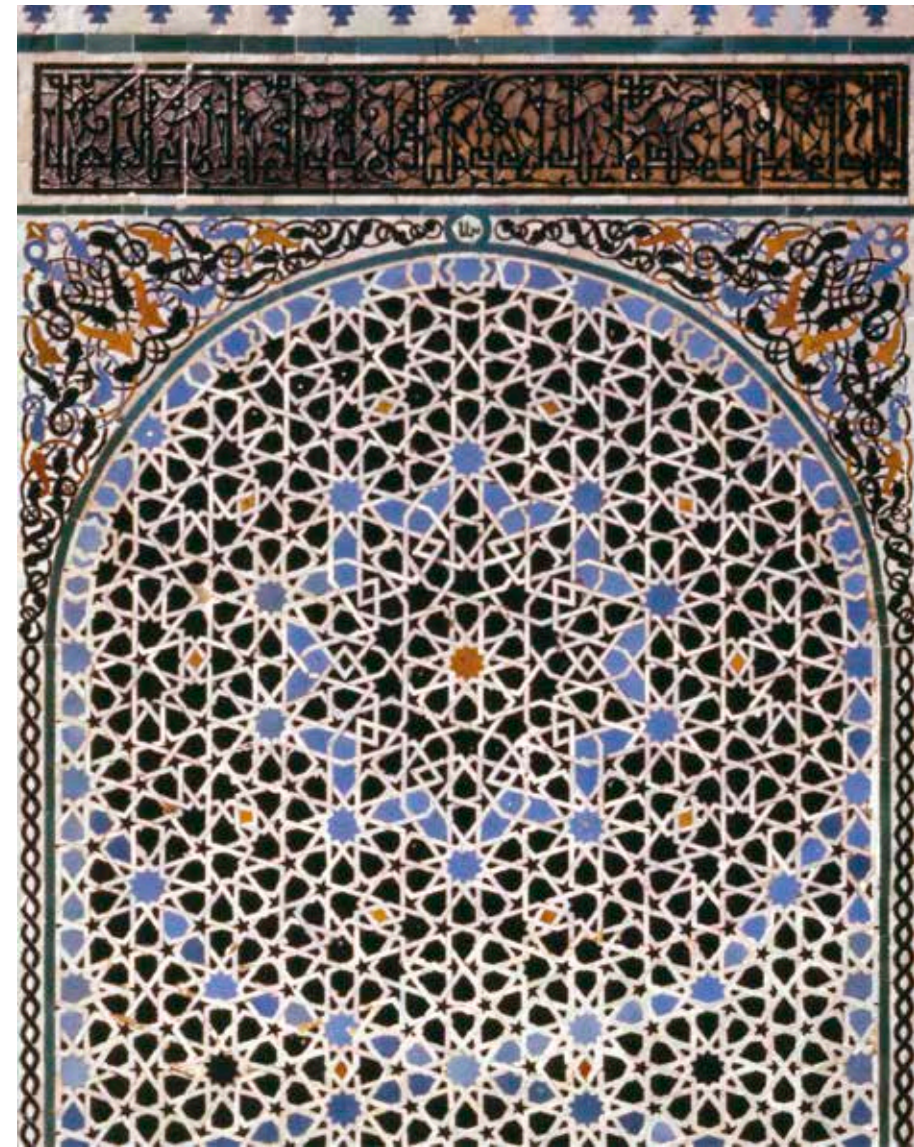
Krise vnímání

Domnívám se, že jedním z největších dnešních problémů je, že převažuje způsob myšlení, který nám nedovolí z té špatné cesty odbočit. Když lidé mluví o ekologické nebo finanční krizi, popisují ve skutečnosti jen následky mnohem hlubšího problému, a to je, abych tak řekl, „krize vnímání“. V zásadě jde tedy nakonec o to, jak vnímáme svět. Pokud budeme stále řešit jen aktuální jednotlivosti, aniž bychom věnovali pozornost tomu základnímu, hlubšímu problému, nic se nezmění a my, ztraceni v divočině, se budeme dál bludně točit v kruhu, aniž bychom tušili proč.

Proto jsem si přál napsat tuto knihu. S pomocí Tonyho Junipera a Iana Skellyho chci ukázat, že jsme si navykli dívat se na svět jedním konkrétním, naprosto neadekvátním způsobem, který nikdy nemůže odhalit zásadní rizika. Úspěch všech řešení, která bych rád na stránkách této knihy navrhl, přitom závisí na schopnosti podívat se na svět jinak. Tato perspektiva není přísně vzato nijak nová, a proto se spolu vydáme na cestu proti proudu času, abychom se na svět podívali očima starověkých národů. Je to však perspektiva, která do značné míry odporuje dnes zažitému „jedinému správnému“ náhledu na svět. Pokud se tomuto jinému náhledu začne váš mozek usilovně vzpírat, potom vás nabádám, abyste si připomněli jeden důležitý fakt: tento nadčasový pohled na věci kolem nás má kořeny v lidské přirozenosti a odpovídá odvěké lidské zkušenosti.

Možná by vás mohlo poněkud znepokojit, že hned na začátku navrhuji, abychom do tohoto putování zahrnuli také krátkou exkurzi do světa „tradiční filozofie“. Ujišťuji vás, že to nebude nudné a že všechno vyložím úplně jednoduše. Mimo jiné i proto, že to jednoduché opravdu je.

Nejspíš stojí za připomenutí, co vlastně ono tajemné slovo filozofie znamená. Jedná se o spojení dvou řeckých slov: jedno překládáme jako „láska“ a to druhé jako „moudrost“. Být filozofem tudíž znamená milovat moudrost a řeč je o lidské moudrosti, moudrosti předávané z generace na generaci ve všech civilizacích na celém světě. Tato odvěká moudrost až donedávna všude tvořila rámec lidského chování. Představovala ten nejlepší způsob, jak přirozeně vnímat svět, prakticky nás učila pracovat vždy spíše v souladu s přírodou než přírodě navzdory a varovala nás, že překročit meze stanovené přírodou je nebezpečné. Stručně řečeno, taková moudrost klade důraz na harmonii a na způsob, jak ji zachovávat.

Islámské obrazce v náboženské škole (madrase) Al-Attarina v marockém městě Fés. S geometrií se setkáváme v celém přírodním světě, projevuje se například ve vztazích mezi oběžnými drahami planet a jejich rozměry. Jak ještě uvidíme, tato nauka tvoří základ celého života.

Prastará moudrost

Když jsem se začal zabývat tím, jak bychom se z této starodávné nauky mohli ponaučit, postupně mi začala docházet zvláštní souvislost řady problémů způsobených naším moderním pohledem na svět s jedním tématem, které mě stále více fascinovalo. Překvapivě to bylo téma architektury a symboliky svatyní, mešit a katedrál po celém světě. Čím více jsem se o tom dozvídal, tím mi bylo jasnější, že mezi způsobem, jímž starodávné civilizace budovaly

Na to období šedesátých let si velmi dobře vzpomínám: dokonce i jako dospívajícího chlapce mne tento nebezpečně krátkozraký přístup hluboce zneklidňoval. Nemohl jsem se ubránit dojmu, že se zaváděním průmyslových metod namísto tradičních postupů o něco velmi cenného přicházíme, ať už se tyto postupy ujímají vlády v kterémkoliv oboru lidské činnosti. V mnoha případech jsme své cenné dědictví neztratili, spíše záměrně zničili. Vzpomínám si také na tou dobou módní škodolibě rozjařené výkřiky „Bůh je mrtev“, které tuto krátkozrakost ztělesňovaly. Bezsporně mi už tehdy poskytly nápovědu, co že se to přihodilo naší společné zkušenosti s přírodním světem.

Toto dobové dogma bylo natolik silné, že když jsem posléze v sedmdesátých letech začal své obavy vyjadřovat veřejně, musel jsem čelit skutečné lavině kritiky, založené téměř bez výjimky na základním nepochopení. Většina kritiků si představovala, že se chci nějakým způsobem vracet proti proudu času, k nějakému mytickému Zlatému věku, kdy bylo vše dokonalou pastórální idylou. Nic však nemohlo být vzdálenější pravdě.

Od samého začátku mne znepokojovalo, že se západní kultura stále rychleji vzdaluje perspektivě a hodnotám dosud pevně zasazeným v jejích kořenech. S postupující industrializací života došlo k odduchovnění, k „sekularizaci“ přírody. Velmi jasně jsem si uvědomoval, že jsme čím dál otupělejší vůči posvátné přítomnosti, kterou všechny tradiční společnosti hluboce vnímají. Na Západě toto vnímání něčeho posvátného představovala úcta k hodnotám, jež obstály ve zkoušce času a jež pomohly dovést nesčetné generace lidí k pochopení důležitosti přírodních procesů a k životu v souladu s pravidelným rytmem přírody. Po čtyřech staletích stále hlubší závislosti na velmi omezené formě vědeckého racionalismu jsme však nechávali svůdné stroje, aby nás očarovane vedly po nové, nebezpečně neznámé cestě. Byli jsme jako děti následující Krysaře z Hamelnu, které tak vesele tančily, že si nevšimly, jak daleko jsou od domova. Naše kultura se v důsledku toho stále méně ohlížela na od nepaměti platný způsob, jímž příroda pracuje, a na meze její shovívavosti. Tato nezodpovědnost ničila křehkou rovnováhu v mnoha oblastech lidského konání. Již tehdy jsem chápal, že bez tradičních „kotev“ by se naše civilizace časem mohla ocitnout ve stále složitějším a zranitelnějším postavení. A přesně to se také bohužel stalo.

Proto jsem od těchto zneklidňujících časů vynaložil značné množství energie, abych pomohl zachránit alespoň zbytky tradičních přístupů. Věděl jsem, že by se nám ještě mohly hodit v horších časech, které se myslím už přiblížily. Nicméně už tehdy jsem si uvědomoval, že záleží především na tom, jestli se nám podaří dokázat, jak jsou hodnotné. Nemělo smysl pít se o teorii nebo se pokoušet lidi přesvědčovat, že mnohé z těchto tradičních způsobů vycházejí z hluboce vžitého, filozofického pohledu na svět. To mohlo přijít na řadu

Podle údajů OSN spalují pouze samotné Spojené státy 222 milionů tun domácího odpadu ročně. Se 148 miliony tun ročně je rychle dohání Čína. Rozkládající se odpadky uvolňují skládkový plyn, z padesáti procent tvořený metanem a až ze čtyřiceti procent oxidem uhličitým. Metan je při zachycování tepla v atmosféře dvacetkrát účinnější, což ze skládek činí jedny z největších producentů metanu na světě.

součástí. Proto se v životě řídíme přístupem, který příkládá největší význam mechanickému způsobu uvažování a lineární logice. Ale pokračovat tímto způsobem, jako kdyby se v podstatě nedělo nic zvláštního, již prostě není možné. Problémy jednadvacátého století nevyřešíme, pokud náš světonázor ustrnul ve století dvacátém.

Termíny použité v této knize

Myslím, že bych ještě předtím, než se společně vydáme na cestu, měl objasnit několik klíčových slov a termínů, jež na stránkách této knihy opakovaně používám. Jedním z těchto pojmů je mechanické uvažování. Vyplývá z toho, k čemu v západním myšlení došlo v sedmnáctém století, poté co velcí průkopníci empirických objevů jako Descartes a Francis Bacon stanovili zákony Vědecké revoluce. Jak uvidíme, příroda začala být chápána v objektivnějších pojmech svých vlastních zákonitostí. To je hlavní důvod, proč byla naše moderní věda založena na redukcionistickém přístupu. Rozebíráme organismy a zkoumáme jejich jednotlivé části pomocí mechanických pojmů. Proto se dnes děti ve školách obvykle učí, že lidské srdce je pouhá pumpa, plíce pár měchů a mozek nějaký druh velmi chytrého počítače, zatímco lidská mysl je jednoduše výsledkem elektromagnetických vln uvnitř něj. Navzdory fantastickým pokrokům v kvantové mechanice a částicové fyzice a poznatkům o jejich vzájemné provázanosti mi stále připadá zvláštní, že spousta lidí o těchto věcech zřejmě nemá potuchy. Snad právě proto výklad ve školní třídě poněkud ztratí kontury, když chceme definovat lidské vědomí nebo představivost. Nikdo neví jistě, odkud se bere rozehvěnění z krásy věcí nebo z lásky. Nashromáždili jsme sice rozsáhlou databázi vědomostí o tom, jak svět funguje, zvýšili jsme rychlost a přizpůsobili si mnoho součástí přirozeného světa, díky tomuto zrychlení a přizpůsobení jsme ovšem současně přišli o nesmírně cennou a pradávnu perspektivu.

Agenda osvícenství osmnáctého století, založeného převážně na úsilí o pokrok prostřednictvím vědy a technologie, zůstává i dnes natolik nedílnou součástí naší mentální výbavy, že si ideologii osvícenství ani netroufáme zpochybnit. Jako kdybychom na svět zírali omezeným průzorem poštovní schránky a byli přesvědčeni o tom, že vidíme úplný obraz. Věda se přitom sama o sobě nezabývá smyslem věcí ani nezdůrazňuje, že jednotlivé oblasti našich životů by měly úzce spolupracovat. Proto se pořád dokola zabýváme jedním problémem, přičemž se však vytvářejí mnohé další, často ještě daleko horší než ten, který jsme původně zamýšleli vyřešit.

Jako praktický příklad stačí uvést, že firmy ve Spojeném království musejí každoročně utratit asi 100 milionů liber za odstraňování pesticidů a dalších chemikálií ze zásobáren pitné vody. Tyto chemikálie jsou důsledkem údajně efektivního způsobu průmyslového zemědělství – zemědělství fungujícího v souladu s mechanickým způsobem uvažování. Stejně mechanickou odpověď na podobný problém uplatňují ve Spojených státech, kde se každoročně utratí další stovky milionů dolarů při napouštění čerstvého masa čpavkem v ohromných, enormní množství paliva pohlcujících chemických závodech ve snaze zbavit jej smrtenosné bakterie *E. coli* (*Escherichia coli*), která potravinářský průmysl ruší už desítky let. Jenže bakterie se v mase ocitne jenom při intenzivním chovu dobytka ve výkrmnách skotu, ve všech ohledech v podstatě připomínajících koncentrační tábory pro zvířata. Většina bakterií *E. coli* by přitom ze střev dobytka zmizela, kdyby zvířata nebyla krmena zrním, ale dostala k jídlu to, k čemu je příroda ustrojila, totiž obyčejnou trávu, jenže nadvláda mechanického uvažování žádný takto samozřejmý krok neumožňuje. Používat další velmi nákladné technologie, abychom vyřešili problémy, jež vyvstaly z řešení původního problému, je vskutku poněkud nepromyšlenou reakcí. Vytváříme tak další a další problémy, které řešíme stejně izolovaným způsobem. Příroda má po ruce jednodušší lék, z procesu je však vyloučena a na léčbě se už nepodílí.

Tento roztržštěný pohled ovlivňuje i to, jak se lidé chovají. Setkávám se s řadou případů, kdy neporozumění tomu, jak člověk zapadá do velkého schématu věcí, nutí lidi odmítat vše, co jim napovídá jejich intuice. Je to tak běžný problém, až si někdy musím říkat, jestli už spousta lidí nežije v takřka schizofrenní existenci. Lidé

Zvířata držena v klecích, od narození do smrti chovaná pod střechemi kravínů, odkázaná na stravu tvořenou zrním a růstovými hormony. To vše tato stvoření, na nichž závisí naše potrava, odděluje od přírodního světa. Velkochovy jsou údajně jedinou možností, jak nasycit svět, tento názor však přehlíží obrovské skryté náklady a nutnost vracet přírodě právě tolik, kolik si od ní bereme. Existují lepší způsoby výroby potravin než tento.

půdy v důsledku urbanizace scvrkl na pouhé 2,02 hektaru. Očekává se, že v roce 2050 to bude už jen kolem 1,63 hektaru na osobu, přičemž od toho stále menšího políčka půdy budeme vyžadovat víc a víc.

Na velké části světové zemědělské půdy již nyní prakticky nenajdeme dříve zcela přirozené druhy zvířat a rostlin, jelikož moderní, na špičkových technologiích založené zemědělství dnes z hospodaření v podstatě udělalo závody ve zbrojení mezi člověkem a přírodou. Tento způsob zemědělství z krajiny odsouvá všechno kromě vybraných přešlechtěných plodin, jež se pěstují s využitím průmyslových výrobních postupů tak, aby byly odolné vůči silným pesticidům. Tyto zemědělské metody mají závažný dopad na zdraví – a vlastně na samotnou existenci – přirozeného života na polích: divokých zvířat, rostlin, ptáků, hmyzu, mikrobů a bakterií, které v přírodě pomáhají udržovat život. Ani nemusíte provádět velké vědecké výzkumy, abyste viděli, že tomu tak je. Stačí sledovat orání pole na některé z moderních industrializovaných farem a hned uvidíte, jak málo ptáků následuje traktor s pluhem. Velká mračna ptáků, která pluh kdysi běžně doprovázela, se přeci slétávala kvůli jedinému cíli – žízalám. Méně žízal a dalších bezobratlovců v zemině znamená i menší počet ptáků. Půdy na některých místech postupně ztratily svou schopnost přirozené obnovy úrodnosti a dnes v podstatě slouží jako pouhé prostředí pro růst plodin, které se neobejde bez chemikálií. Využívání stále sofistikovanějších chemikálií přitom nejen pokračuje, ale dokonce sílí a v současnosti se přidávají také genetické úpravy.

Dramatickým příkladem jsou severoamerické prerie. Tamní půda se během krátké doby v kontinentálním měřítku skutečně změnila. Asi 75 procent původní smíšené prerie Spojených států zmizelo, většina byla přeorána na obrovská pole kukuřice, sóji a pšenice. Tato „choulostivá“ půda je dnes díky chemikáliím a strojům alespoň dočasně produktivní, mnozí se však domnívají, že rozsah rozorání byl nepřiměřený, protože půda je náchylná k úplnému vyčerpání. K tomu došlo v celých rozlehlých oblastech ve třicátých letech, kdy se ze suché a prašné krajiny takzvaných Prachových pánví stal jeden z nejpůsobivějších symbolů Velké hospodářské krize. Prašnou katastrofu způsobila kombinace sucha a rozorávání půdy, tedy podmínek, jež by se brzy mohly snadno zopakovat, nebo dokonce zhoršit vlivem globálního oteplování.

Vykořisťování půdy, přírodních zdrojů a fauny Severní Ameriky přimělo přírodovědce a spisovatele Alda Leopolda, aby ve své knize *Round River* z roku 1953 poznamenal: „Mimořádným vědeckým objevem dvacátého století není televizor nebo rádio, ale spíše složitost půdního života. Jenom ti, již o něm vědí nejvíce, si dokáží uvědomit, jak málo toho o něm víme. Největší neznalost prokazuje člověk, který o zvířeti nebo rostlině říká: ‚K čemu je to

VLEVO: Sklizeň sójových bobů, Brazílie. Stále intenzivnější zemědělství zvýšilo výnosy. Brazílie a Argentina, po Spojených státech dva největší vývozcí sóji, navýšily v roce 2010 produkci sójových bobů přibližně o třetinu. Průmyslové zemědělské metody mají zásadní dopad na životní prostředí, od zvýšených emisí skleníkových plynů po rozsáhlé odlesňování, od znečištění vody po ztrátu biodiverzity.

možné udržet myšlenku „kapitalismu“ tak, jak jej známe, pokud se nakonec ocitneme úplně bez kapitálu (v tomto případě bez přírodního kapitálu). Neměli bychom si dělat žádné iluze, protože toto selhání ekonomiky nepůjde na rozdíl od různých krizí finančního systému napravit tak snadno. Do přírodního systému totiž nebudeme schopni napumpovat další peníze. Většina ekologického kapitálu, který v současnosti spotřebováváme, je nenahraditelná. Jak jsme si v této kapitole ukázali na příkladu žab tlamorodek, jakmile část přírody jednou zmizí, už ji nikdy nezískáme zpět.

Chci ukázat, jak se na tomto pohledu po mnoho staletí a v mnoha kulturách nic nezměnilo – a jak vlastně vytvořil základy západní civilizace a zůstal jejím pilířem až do onoho překotného období evropských dějin, kterému se budu věnovat vzápětí.

Myslím, že nastal čas, abychom si uvědomili nesporný závěr toho všeho: Nacházíme se dnes na cestě k rychlému a masivnímu ekologickému krachu. Je to, jako kdybychom se plavili na obřím tankeru a mířili přímo do oka hurikánu. Z časů, kdy jsem sloužil u Královského námořnictva, dobře vím, že kdyby to byla jenom velká bouře, dokázali bychom jí proplout. Není to nijak příjemný zážitek, ale dá se to zvládnout. Přímo do středu hurikánu se ale na moři nikdy neplavíte. Obeplouváte jej, respektujete jeho nesmírnou ničivou sílu. Toto nebezpečí teď vidíme před sebou a musíme změnit kurz. Tankery se však nedokážou otočit tak rychle, takže jestli chceme mít naději, že se nám podaří katastrofě vyhnout, bude to chtít obrovské úsilí – všechny ruce na pumpách a všechny motory na plný výkon. Stále ještě nám zbývá nějaký čas na změnu kurzu, ale ne moc.

Následující kapitola s právě popsanými naléhavými problémy na první pohled možná tak úplně nesouvisí. Týká se toho, jak se na svět dívali lidé v minulosti. Další stránky, jak doufám, jasně ukážou, že prozkoumání této otázky může mít na řešení našich výzev naopak zcela zásadní vliv. Dá nám totiž důležitý klíč k pochopení toho, jak pohlížíme na svět a své místo v něm dnes, a snad také pomůže vysvětlit nedostatky, které se v našem přístupu objevily.

Když jsem se snažil hledat a zkoušet různá potenciální řešení, stále jasněji jsem si začal uvědomovat jednu zneklidňující skutečnost: důvod, proč jsme skončili v této bryndě a proč se do ní zahrabáváme stále hlouběji, přestože

si své pošetilé chování celou dobu uvědomujeme, vychází z našeho vnímání světa a ze způsobu uvažování, který jsme si nechali vnutit. Přístup, který byl původně užitečný, nás dovedl příliš daleko. Jsem přesvědčený, že průkopníky vědecké revoluce a otce osvícenství v sedmnáctém a osmnáctém století by vyděsilo, kam až věci zašly. Nejspíš by nestrpěli, co se to odehrálo v jejich jménu, neboť nikdy nezamýšleli podrobit svět tak obřím experimentu, který dnes provádíme my. Neexperimentujeme jenom s úrodnou půdou, ale také s plánováním a výstavbou domů, pracovišť, měst a velkoměst, s přístupem k lékařství a ke zdravotní péči, s naším přístupem k lidským společenstvím a samozřejmě i se způsobem vnímání vlastní existence.

Proto chci nyní prozkoumat cestu, jež nás k tomuto prapodivnému světónázoru dovedla. Rád bych vás zavedl proti proudu času a odhalil méně známé stránky toho, jak se starodávné civilizace dívaly na své místo ve světě. Chci ukázat, že se na tomto pohledu po mnoho staletí a v případě mnoha kultur nic nezměnilo a jak tato perspektiva vlastně vytvořila základy západní civilizace a zůstala jejím pilířem až do onoho překotného období evropských dějin, které brzy vylíčím. Nechci tím naznačit, že bychom snad měli zavírat oči před skutečností, že starověké společnosti a jejich civilizace podle našich moderních standardů byly kruté a nelidské, že je pustošily epidemie a nemoci, které moderní věda buď zcela vymýtila, nebo na ně našla léky, že průměrná délka života byla krátká, strava mnohdy ubohá nebo že často úplně chyběla zdravotní péče. Přes to všechno nám zkoumání jejich hluboce zakořeněného vnímání světa a jejich místa v něm, které tak výmluvně vyjadřuje sakrální umění a symbolika posvátné architektury, umožňuje pochopit, jak ze semen sedmnáctého století, kdy sílil mechanistický světónázor a sekularismus, vyklíčilo naše současné, stále ničivější dědictví.

Chci ukázat, do jak fundamentálního rozporu s realitou dospěl náš moderní pohled na svět ve srovnání s tím, který jej udržoval v chodu po tisíce let. A je to skutečně fundamentální posun, protože až se společně podíváme na geometrii přirozeného světa a vysvětlíme si, jak se jeho vzorce odrazily ve všech skvělých dílech staré duchovní architektury, jasně se ukáže, že náš současný pohled na svět není pouze nějak *odlišný* od toho staršího, alternativního, ale že je ve zcela zásadním rozporu s přirozeným fungováním planety Země, a odporuje dokonce i tomu, jak funguje celý vesmír. Proto snad ani nemohu dostatečně zdůraznit, jak špatnou cestou dnes kráčíme.

Kazetový strop Velké mešity ve španělské Córdobě. Tyto složité vyřezávané a vykládané stropy jsou původně maurské, ale můžeme je obdivovat také v křesťanských kostelích a raných španělských synagogách.

Tyto poznatky se zákrutami a oklikami lidských dějin proplétají jako zlaté vlákno. Nikdy nebylo imunní vůči konfliktům, které svět v uplynulých staletích a tisíciletích zažil, a proto se podél hrůz a zvěrstev, které známe z učebnic dějepisu, často vine poněkud nejistě. V některých dějinných obdobích v jedné kultuře upadá, a jiná kultura ho hned nato zase uvede do života. Můžeme se setkat dokonce i s okamžiky, kdy toto zlaté vlákno pradávného vědění vzkvétá zároveň ve dvou kulturách, které jsou spolu ve válce. To mě přivedlo k zamyšlení, jestli bychom to neměli vyučovat jako samostatný dějepis lidské civilizace, dějepis, v němž se kulturním nebo státním hranicím nebo dobové politické situaci vůbec příkládá jen mizivý význam. Ať se vynoří kdekoliv, sleduje jedinou prioritu, slovy anglického romantického básníka Samuela Coleridge „politiku věčnosti“. Jejím účelem je smysl zachovávat, nikoliv jej ničit.

Tímto způsobem pojaté dějiny civilizací jsou mnohem provázanější, než by se při četbě učebnic mohlo zdát, a proto vůbec nepřekvapí, že za islámské vzory krášlící každou významnou mešitu od Córdoby po Dillí musíme poděkovat starým Řekům, stejně jako musíme vzdát hold islámské kultuře za přesnou geometrii všech k nebesům se vypínajících gotických katedrál od jižní Francie po severoanglický York. Dovolte mi však tuto barvitou okružní cestu zahájit u jedné civilizace, která je dokonce ještě starší než řecká. Všichni jí totiž vdčíme opravdu za mnohé.

Očima starověku

Kulturu a myšlení starověkého Egypta bychom mohli označit za základní. Do této země na březích Nilu sahají nejhlubší kořeny naší současné kultury. Z úzkého pásu úrodné půdy v severní Africe totiž před pěti tisíci lety vzešlo mnohem víc než jenom rákos a pšenice. Je také zdrojem naší mytologie a náboženské symboliky, astronomie, geometrie a matematiky, dokonce i tvaru mnoha našich písmen. To vše představuje vzdálenou ozvěnu pohledu na svět, který patřil lidem, jejichž život se točil výhradně kolem klesající a stoupající hladiny mocného Nilu.

Egypt na satelitních snímcích připomíná trychtýř tornáda. Jako zahnutá dýka se stáčí z písečného Súdánu, než se u Středozemního moře vyboulí do sytě zeleného úrodného mračna nilské delty. Na některých místech je pás úrodné půdy mezi říčním břehem a bílým pískem pouště tak úzký, že by se takřikajíc dal přehodit kamenem. Takto těsná závislost na uzoučkém pruhu úrodné půdy utvářela celou kulturu starověkého Egypta. Pustina a zánik ležící za úrodnou půdou Egyptanům určitě naháněly strach. Nepochybovali, že jejich život závisí výhradně na shovívavosti řeky.

Řeka vždy jednou za rok zaplavila okolní vyprahlou planinu životadárnou masou úrodného černého bahna. Egyptané tomuto černému zlatu říkali *ke-met* a z tohoto základu se později vyvinulo slovo alchymie i naše moderní slovo chemie. Význam se poněkud posunul: *Kemet* představoval magickou látku, bez které by nevyrostlo ani stébélko trávy. Během každoročních povodní jej z delty Nilu uvolňovala stoupající voda. Řeka svou schopností přinášet cyklicky hojnost stejně jako zkázu starověké Egyptany neovládla pouze z praktického hlediska, formovala i jejich představivost a pohled na život. Cyklus řeky pronikl do jejich mytologie, takže egyptská božstva ztělesňovala věčný zápas mezi krutými silami rozkladu a přívětivými silami obrody. Tyto příběhy jsou natolik archetypální, že jejich výrazné stopy nacházíme ještě v současnosti. Vezměte si jenom egyptského boha Usira (Usireva), hrdinu

Nové je ve starém skryto, staré v novém odhaleno.

SVATÝ AUGUSTIN

Čas od času je zapotřebí někoho zvenčí, aby vás vytrhl ze zavedeného způsobu uvažování. Velice se mi líbí jedna historka o Mahátmovi Gándhím, kterému se to povedlo při návštěvě Británie ve třicátých letech. Když se jej zeptali, co soudí o západní civilizaci, odpověděl: „Byl by to velmi dobrý nápad.“ Byl to sice zábavný, leč přesný postřeh ke směru, jímž se už tehdy ubíralo západní myšlení.

Věřím, že průmyslový svět svým soustředěním na materiální pokrok nechtěl úmyslně zničit životní systémy Země ani zvyšovat stres a nespokojenost lidí, ale obávám se, že právě k tomu rozvoj civilizace čím dál častěji vede. Jak napsal William Shakespeare: „V záležitostech mužů je proud, který, zachycený za přílivu, vede ke štěstí; však je-li promeškán, celá plavba jejich života je odsouzena k mělčinám a strážním.“ Teď, když se objevují další a další důkazy o vzájemně souvisejících problémech, které jsou před námi, nejspíš nadešla vhodná chvíle přehodnotit naše dosavadní směřování a, jak radí Shakespeare, „ujmout se proudu, který je nám dáván, nebo přijít o dobrodružství, která nás čekají“. Jinými slovy, buď včas překalibrujeme kompas, nebo budeme riskovat, že se ztratíme jednou provždy.

Životní styl a vztah ke světu, založený na přirozeném fungování přírody a na „zákonech souladu“ je pro mne i pro mnoho dalších logickou a přitažlivou alternativou k tomu, jak se dnes obvykle chováme. Základem těchto principů je přistupovat ke všemu se smyslem pro proporci a rovnováhu. Takový přístup však vyžaduje ucelené, vyvrácené myšlení, hlubší schopnost ocenit přírodní krásu a také ochotu vidět spojitosti, které pletivo života drží pohromadě. Museli bychom dokázat ocenit, jak je příroda ve své složitosti uspořádaná, a spíše se jí inspirovat než ji brát jako nějaký stroj, který můžeme využívat, dokud ho úplně nezničíme.

PŘEDCHOZÍ
DVOUSTRANA: *Jaro
v anglických lesích.
Pravidelně přicházející
chvíle, kdy se stromy
obalí listím, ukážou se
první květiny, začne
poletovat hmyz a ptáci
zakládají svá hnízda,
jsou důvěrně známým
projevem koloběhu
opakovaného po dlou-
há tisíciletí.*

VLEVO: *Listopad
1931, Mahátma
Gándhi během
návštěvy Londýna
před sídlem britských
premiérů na Downing
Street č. 10. K mnoha
jeho skvělým myšlen-
kám patří: „Šťěstí je,
když se vaše myšlenky,
slova a činy nacházejí
v souladu“.*